

бути головною передумовою створення систем професійної підготовки майбутніх спеціалістів. Що може бути реалізовано, якщо в системі професійної підготовки майбутніх учителів технологій буде закладена підсистема підготовки до дизайнерської діяльності, головним завданням якої буде формування творчого спеціаліста орієнтованого на інноваційну діяльність в майбутньому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білуха М.Т. *Методологія наукових досліджень: Підручник.* – К.: АБУ, 2002. – 480 с.
2. Кун Т. *Структура наукових революцій: Пер. с англ.* – М: ООО «Издательство АСТ» 2001 – 608 с.
3. *Наукова та інноваційна діяльність в Україні. Стат. Збірник/ Держкомстат.-К., 2016. – с.40,43, 65.*
4. *Науковий та інноваційний потенціал України у міжнародних статистичних порівняннях: Монографія / Єгоров І.Ю., Жукович І.А., Рижкова Ю.О. – К.: ДП «Інформ.-аналіт. агентство», 2010. – 156 с.*
5. Пригожин И. *Конец определенности. Время, хаос и новые законы природы.* - Ижевск: НИЦ «Регулярная и хаотическая динамика».- 2001. - 208 с.
6. Юркевич О.М. *Інноваційне спрямування інвестиційного потенціалу фінансових інститутів / О.М. Юркевич // Фінанси України. – 2010. – № 10. – С. 81–86.*

УДК 378.016.73/76]:7.012

*Володимир Щербина
(Кривий Ріг, Україна)*

КЛАСИФІКАЦІЯ СИСТЕМИ МЕТОДІВ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ КОМПОЗИЦІЙНИХ УМІНЬ (НАВЧАННЯ КОМПОЗИЦІЇ)

Загальновідомо, що методи навчання композиції завжди знаходилися в прямій залежності від рівня розвитку теорії і практики образотворчого мистецтва. Існує аксіоматичне положення щодо органічного взаємозв'язку композиційної діяльності, композиційного мислення та методів навчання композиції.

Дослідження методів формування композиційних умінь в художній

*Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції
«Дизайн-освіта: проблеми та перспективи, (присвячена міжнародному Дню дизайнера)»*

педагогічній практиці дозволяє стверджувати про їх багатючий комплекс. Історичний аналіз методів формування композиційних умінь як визначальних дій художньої діяльності дозволяє також їх розвиток. Вивчення методів навчання композиції в історичному аспекті дозволяє виявити систему методів та класифікувати їх на основі відповідних домінуючих ознак.

Розгляд питань теорії і практики композиції, формування і розвитку образного, асоціативного мислення пов'язаний з іменами з іменами вітчизняних і закордонних представників художньої педагогіки: Ф. Кричевського, А. Куїнджі, Т. Яблонської, П. Чистякова, М. Волкова, Г. Беди, Є. Шорохова, В. Козлова, В. Фаворського, М. Тарабукіна, Р. Арнхейма та інших.

Композиційні знання уміння та навички, які розвивалися та вдосконалювалися у ході еволюції образотворчого мистецтва, послужили основою для виникнення та розвитку нової галузі художніх знань – «Теорія композиції». Існуюче аксіоматичне положення щодо органічного взаємозв'язку композиційної діяльності композиційного мислення та методів навчання композиції, переконливо доводить, що формування композиційної майстерності багато в чому залежить від використання у процесів навчання комплексу методів формування композиційних умінь.

Вивчення історії розвитку методів навчання композиції дозволило виявити систему методів формування композиційних умінь і класифікувати їх на основі домінуючих ознак на чотири основні групи.

До *першої групи* методів формування композиційних умінь нами було віднесено методи, домінуючою ознакою визначення яких стало просторове мислення. Використання даної групи методів дозволяє навчити студентів специфічним особливостям побудови зображення на площині (відомий як «єгипетський» метод) з подальшим розвитком перспективних систем у створенні тривимірного простору.

1. Метод «єгиптян», який, у свою чергу, включає такі підгрупи:

*Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції
«Дизайн-освіта: проблеми та перспективи, (присвячена міжнародному Дню дизайнера)»*

а) метод ортогональної проекції (закон фронтального розвороту), він дозволяє обрати проекцію, яка краще всього відповідає завданням зображення (збереження симетрії грудної клітини та плечей фігури, у профільному зображенні – обличчя, створюючи ефект життєвості);

б) метод пропорційного ділення на частини. Сутність даного методу дозволяє заучувати вироблені школою правила (канони) схеми зображень за таблицями. Система пропорційного членування фігури на частини дозволяє за ним визначати розміри інших частин тіла;

в) метод площинного рішення композиції із збереженням композиційної єдності (відсутність трьохвимірності, перспективи, світлотіні). Даний метод вимагає написання додаткових текстів до зображень на площині.

2. Метод світлотіні (компонента тривимірності). До даного методу віднесено прийоми моделювання об'єму в малюнку за допомогою світлотіні (узгоджений розподіл світлих та темних частин створює єдність зображуваного).

3. Метод перспективної побудови зображення. Цей метод дозволяє за допомогою спеціальних зображувальних засобів (розташування кількох «точок зору», кількох ліній горизонту) створювати ілюзію справжнього простору та об'єму.

4. Метод малювання з натури. Даний метод дозволяє розвивати у студентів почуття двохвимірності зображуваної площини та її гравітаційних особливостей (вниз-уверх, вліво-вправо), просторове мислення, образне уявлення.

5. Метод «зворотної перспективи», «кількох точок зору». Використання даного методу дозволяє навчити специфічним особливостям просторової побудови зображення (художник ніби розташовує себе всередині картини, використовуючи точки зору внутрішнього глядача).

6. Метод лінійної перспективи (прямий). Виділений метод дозволяє

*Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції
«Дизайн-освіта: проблеми та перспективи, (присвячена міжнародному Дню дизайнера)»*

формувати уміння зображувати трьохвимірний та рухливий світ за допомогою двовимірних та статичних знаків (елементів), реалізує принцип просторових зв'язків.

7. Метод «узагальнення форми» («обрубівка»). Використання цього методу сприяє розвитку почуття «трансформації» художньої форми в «образну геометрію», композиційної схеми («геометризація» форми у композиційному просторі).

До *другої групи* методів формування композиційних умінь нами було віднесено методи, домінуючою ознакою визначення яких стало композиційне бачення (композиційність та конструктивність). Використання цієї групи методів сприяє формуванню та розвитку у студентів уміння бачити, відчувати приховану структуру зображувальної площини («перцептивні сили»), співвідносити з нею зображення у дотриманні закону рівноваги. Прихована структура обумовлена «вертикаллю» та «горизонталлю» площини, які створюють у сукупності прямий кут (двохвимірна прямокутна формула), який справедливо називають «інтегралом сил», що підтримує рівновагу.

Друга група методів навчання композиції включає наступні методи:

1. Метод організації картинної площини як «цілого». Сутність даного методу полягає у тому, що здійснюється специфічна композиційна побудова у площині (коло, трикутник, дугоподібні, віялоподібні структури). Використання названих структур дозволяє організовувати елементи зображення на площині та їх сприйняття. Крім цього, за допомогою даного методу у студентів формуються уміння враховувати конструктивну основу зображувального поля, виразність контрастів, ритмічних порядків, кольору, тону тощо.

2. Метод виразності основних ліній (вертикаль, горизонталь, діагональ). Даний метод передбачає використання студентами розташування елементів зображення за напрямками основних ліній, тим самим досягається

*Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції
«Дизайн-освіта: проблеми та перспективи, (присвячена міжнародному Дню дизайнера)»*

створення особливої емоційної атмосфери (статика, динаміка, напруження тощо) у площині.

3. Метод S-подібної. За допомогою даного методу за рахунок розташування зображувальних елементів за S-подібною лінією («інтеграл краси»). У цьому знаку, завдяки його симетричним якостям, узгоджується статика та динаміка, спокій та рух («вічний рух»).

4. Метод побудови композиції навколо її центральної частини. Використання методу дозволяє здійснити у площині можливості «центробіжної» та «центрострімкої» композиції, коли усі її сторони тяжіють до центру.

5. Метод «копіювання». Копіювання у навчальному процесі робіт відомих майстрів сприяє розвитку аналітичного мислення («програвання» композиційних схем та формальних засобів композиції). За допомогою даного методу вивчаються композиційні прийоми та композиційна техніка, що використовується автором твору.

6. Метод «розташування зображувальних знаків у рамках». Метод навчання композиції (педагогічна система П.П.Чистякова), відповідно якого у різноманітних комбінаціях групуються зображувальні елементи у площині, вирішуються завдання «композиційної ваги», руху, ритміки, контрастів тощо в інших конструктивних зв'язках. Використання цього методу дозволяє розміщувати «точки у рамках», здійснювати постановку натюрмортів та предметів в інтер'єрі. У студентів формуються композиційні уміння будувати плани, визначати зоровий центр серед багатьох предметів та речей, заповнювати простір у картинній площині. Метод розкриває композиційні засоби, за допомогою яких досягається суворе цілісне рішення.

7. Метод «компонування» зображення у «форматі». Використання даного методу дозволяє вивчити специфічні особливості «формату» (вертикальний, горизонтальний, овальний тощо) та враховувати їх у практиці навчання композиції. Кожний з форматів несе у собі певну емоційне та

змістове навантаження та посилює виразність зображуваного (ідеї); геометрія формату стає «образною».

8. Метод визначення «зорового центру». Сутність методу полягає у знаходженні та суміщенні зорового центру з сюжетно-композиційним. Названий метод дозволяє зорієнтувати глядача на сприйняття виділених центрів у змісті картини та «керувати» послідовністю подальшого сприйняття.

9. Метод освоєння площини як елемента простору. Даний метод спрямований на освоєння композиційного простору за допомогою лінії та площини (лінія як твірна площина). Останні дозволяють створювати різноманітні за інтенсивністю наповнення простору та величиною композиційних форм «матеріальне середовище», яке можна було б «виміряти», зробити сюжетним.

10. Метод визначення композиційної «ваги», «зорової рівноваги», «руху та напруги». За допомогою визначеного методу у студентів розвивається почуття «ваги» зображення, руху та напруги у композиційному просторі. Цей метод дозволяє сформувати вміння відчувати та визначати «композиційну вагу» та фактори, які впливають на його відчуття: форми та їх напрямки, місце розташування елементів відносно центру зображуваної площини та третього виміру (глибини), фону тощо, які обумовлені один одним. «Рух» у композиції виступає найбільш сильним стимулом зорового сприйняття, що привертає увагу глядача. Крім цього, даний метод формує у студентів композиційні вміння передавати рух у зображувальній площині, використовуючи діагональні побудови, враховувати мінливість та інтенсивність об'єктів (знаків) та їх ізольованість. Особливість методу полягає у характерному ритмічному ладі усіх елементів зображення, що їх обумовлює сприйняття «швидкості» руху.

До *третьої групи* методів формування композиційних умінь нами було віднесено методи, домінуючою ознакою визначення яких стало художнє

*Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції
«Дизайн-освіта: проблеми та перспективи, (присвячена міжнародному Дню дизайнера)»*

сприйняття. Визначена група методів дозволяє формувати та розвивати у студентів творчі здібності та вміння знаходити способи організовувати існуючий багатющий арсенал композиційних засобів в цілісне зображення, яке є унікальною матеріальною «конструкцією». Побудова – це віддзеркалюючий акт та інтелектуальна робота зі створення програми духовно-практичного впливу на глядача (управління його сприйняттям). При цьому синтезується духовна і матеріально-творча діяльність автора. Цей процес вимагає спеціальних знань (матеріалу, техніки, технологій) і спеціальних умінь володіння цими знаннями у композиційній практиці .

Третя група методів навчання композиції включає наступні методи:

1. Метод, що розвиває зорову пам'ять у процесі роботи з натури (замальовки жестів, поз, окремих ракурсів, нескладних побутових сцен). Виділений метод сприяє «знищенню» звички «копіювати» природу. Основне завдання методу – «виховання бачення», яке виявляється у зміні тривалості виконання завдання, матеріалу, яким виконується робота, характеру «постановок», темпу роботи. Він полягає у необхідності малювати швидко, без здійснення самоконтролю у роботі, яка виконується, активно реагувати на «натуру». Цей метод пропонує обмеження студента у часі, відмову від фона, тушування, однак дозволяє вільно оперувати зі світлотінню.

2. Метод «світла» та «кольору» як засобу емоційного впливу. Зміст та сутність даного методу полягає у тому, що за допомогою певних світлових та кольорових відношень встановлюється відповідність стійких прийомів створення світлових та кольорових ефектів. Метод дозволяє автору емоційно впливати на «глядача».

3. Метод формування прийомів художньої техніки. Даний метод дозволяє формувати переконання у важливості вибору «фактури», прийомів художньої техніки, оскільки фактурі належить істотна роль в організації процесу сприйняття твору.

4. Метод переробки спостережень та вражень. Використання

*Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції
«Дизайн-освіта: проблеми та перспективи, (присвячена міжнародному Дню дизайнера)»*

означеного методу дозволяє підвести студента до необхідності переробки спостережень та вражень природи, що оточує дійсність, життєвих ситуацій. За допомогою названого методу вироблюється здатність до власного бачення та ставлення до життя (формується світогляд). Метод переробки спостережень та вражень пов'язує безпосередню композиційну діяльність з абстрагуючою роботою мислення, уяви та фантазії (аналіз та узагальнення); формує композиційні уміння узагальнювати, що реалізується через конкретно-предметні образи. У той же час цей метод, заснований на життєвому досвіді, дозволяє опосередковано (через емоційні асоціації) створювати твори.

5. Метод досягнення реалістичності та правдивості. Визначений метод дозволяє за допомогою зображувальних засобів у зображувальній площині передавати трьохвимірну форму, що володіє певними матеріальними якостями та властивостями (зображення сповнене «життєвою» динамікою). Цей метод дозволяє формуванню композиційних умінь, доповнювати та посилювати за допомогою власної уяви найбільш характерні ті істотні риси об'єкта, явища.

6. Метод створення пластичного характеру композиції. Сутність даного методу полягає у здатності навчати виявленню у кожному сюжеті внутрішнього змісту, внутрішнього підтексту («казкова дія»); розумінню динаміки того, що відбувається, що дає можливість передати живу реакцію художника на дійсність. Подібна реакція дозволяє більш індивідуально, більш щиро побачити усе явище (дію) у його образному ладі та пластичному рішенні.

7. Метод навчання вибору жанрового змісту та приведення емоційного мотиву до розробки сюжету. Названий метод передбачає використання у якості завдань виконання композицій з зрозуміло вираженим жанровим змістом (етюди з природи, ескізи, в яких студент має «щось» випустити). Тема у завданнях не повинна відігравати принципову роль, необхідно лише посилювати чи послаблювати відчуття даного сюжету (мотиву). Основне

завдання методу – це фіксування певного емоційного сюжету та «переклад» його у більш конкретний за своєю тематикою, в основі якої повинна лежати конкретна життєва ситуація. Така ситуація необхідна для правильної побудови дії, знаходження відповідного типажу, розробки сюжету. Сутність та зміст методу полягає у складанні сюжету (пошук необхідних атрибутів, побудова «сцени», трактуванню сюжету як «дії», тобто дії людей, розвиток їх вчинків).

8. Метод виконання ескізів тематичних композицій (схематичних, тональних, з наступним вирішенням у кольорі). Використання даного методу полягає у створенні ескізів тематичних композицій різноманітних жанрів та напрямків (натюрморт, інтер'єр, пейзаж, портрет, однофігурна, сюжетна композиція, сюжетно-тематична картина, скульптура, декоративно-ужиткове мистецтво). При створенні ескізів студенти використовують цей метод, дотримуючись методичної послідовності їх виконання. Відшукавши у різноманітті оточуючого світу пластичний мотив, автор визначає спосіб рішення даного мотиву з точки зору його новизни. Названий метод передбачає виконання роботи у кілька етапів (ескізи тематичні, тональні, кольорові, загальне тональне рішення, загальне кольорове рішення, контрасти). У схематичних ескізах композицій спостерігається дія закону цілісності та контрастів («конструктивна ідея» – «каркас» розвитку сюжету). Конструктивна ідея цілісності слугує образною основою для дії закону контрастів (простір, предмети, форма сприймаються завдяки контрасту світла й тіні).

До *четвертої групи* методів формування композиційних умінь нами було віднесено методи, домінуючою ознакою визначення яких стало образне мислення. Використання визначеної групи методів дозволяє студентам засвоїти художній досвід зі створення цілісного художнього образу як єдності форми і змісту. Зміст твору – це осмислення у художніх уявленнях дійсності, якому відповідає сукупність значень зображень («художніх

знаків»). Функція художньої форми полягає в організації змісту в зображувальній площині засобами композиції.

Четверта група методів навчання композиції включає наступні методи:

1. Метод виявлення просторового середовища як найважливішого фактору композиції. За допомогою даного методу у студентів формуються уміння виявляти особливу роль просторової побудови у розкритті ідейного задуму картини. Побудова її композиції охоплює зображувальну площину у цілому, надаючи їй певну організованість.

2. Метод поєднання навчання композиції з навчанням малюнку. Названий метод дозволяє використовувати у процесі навчання малюнку основні вимоги (закономірності) до зображувальної площини та застосовувати зображувальні засоби у побудові форми на ній (виділення «головного» та другорядних елементів зображення).

3. Метод вирішення основного «сюжетного завдання». Сутність визначеного методу полягає у знаходженні «пластичного мотиву», «головного» та другорядних частин у сюжеті, які повинні бути суворо взаємопов'язані, утворюючи разом єдине ціле – твір. Важливим є знаходження тієї частини композиції, яка достатньо яскраво виражає головне в ідейному змісті сюжету. Знайдений сюжетно-композиційний центр виділяється об'ємом, світлом, кольором та іншими засобами у відповідності з законами композиції.

4. Метод «порушень пропорцій» та посилення виразності образної характеристики. Використання цього методу передбачає формування у студентів уміння «порушувати» встановлені «норми», тобто перетворювати подібні «порушення» у «норму» з метою посилення виразності ідейного задуму. Неприпустимі у наукових творах, такі перетворення необхідні у художніх творах та відіграють змістову роль.

5. Метод образного рішення композиції. Даний метод спрямований на розвиток у студентів загального розуміння малюнка, живопису та композиції

*Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції
«Дизайн-освіта: проблеми та перспективи, (присвячена міжнародному Дню дизайнера)»*

(їхнього синтезу). Якщо малюнок та живопис сприяють вивченню (пізнанню) дійсності, то композиція повинна за допомогою цих методів мистецтва виражати ставлення художника до життя в образах, допомагати переходу до узагальненого пізнання, до образного вираження уявлень.

6. Передача «натури» у «сюжетно-пластичних образах». В основі цього методу лежить розуміння того, що усяке зображення відображає процес осягнення світу, в основі зорового сприйняття якого лежать предметно-просторові зв'язки. Метод дозволяє в єдності контуру та площини, об'єм форми та простору виявляти в детальному зображенні «пластичну ідею». Пластично цілісно «пережита через себе» форма, у якій втілений сенс того чи іншого явища, та її зображення є сутністю даного методу.

7. Метод «трансформації» поверхні як частини простору. Сутність названого методу полягає у формуванні умінь у студентів перетворювати площину, що є основою зображувального методу, у потенційно «поглиблену». Будь-яке силуетне зображення порушує площину, але будучи організованим, як площинне рельєфно-просторове, виступає просторово виразним.

8. Метод створення композиції з «перевтілених якостей матеріалу». Даний метод передбачає розвиток почуття «визволення» прихованої енергії матеріалу, його образної сили, тим самим сприяючи більш активному сприйняттю твору у новій якості. Деревина, метал, скло, штукатурка, левкас, фарби, тканина оброблюються усілякими способами (живописні рельєфи, колаж тощо), тим самим створюючи сучасні просторові форми (до побутових речей).

9. Метод створення сюжетного твору. Використання означеного методу сприяє створенню таких умов, при яких студенти, виявляючи матеріал (форму, простір, колір) у сукупності своїх властивостей та якостей, досягали такого сюжетного впливу на глядача «єдиного органічного формоутворення», який доносив би до нього ідею твору.

*Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції
«Дизайн-освіта: проблеми та перспективи, (присвячена міжнародному Дню дизайнера)»*

10. «Психоаналітичний» метод, який, у свою чергу, включає такі підгрупи:

а) метод імпровізацій. Сутність даного методу полягає у тому, що на основі пропедевтичних дисциплін «простір», «об'єм» та інша імпровізація вказаної тематики (візуалізація уявлень) у студентів розвиває просторову уяву та виявляє об'ємно-кольорографічні творчі потенції;

б) метод виконання «відвернених» композицій. У ході виконання «відвернених» (формальних) завдань на виявлення форми, конструкції, ритму, рівноваги даний метод виробляє у студентів прийоми та засоби виразності художньо композиційної системи.

11. Метод «диференціального» підходу та «випереджуючого» оволодіння композиційною грамотою. Змістом та сутністю цього методу є вивчення робіт старих майстрів мистецтва (композиційний аналіз), що загострює сприйняття та почуття компоновання зображення, ритміки та просторових зв'язків. Важливим у даному методі є збереження самоконтролю, що оберігає від «поразки». Після перегляду спроектованої на екрані репродукції (слайду) живопису чи скульптури студенти здійснюють аналіз побаченого у вигляді малюнка на аркуші паперу. Потім педагог сам аналізує твір на дошці, детально розбираючи схеми, та виявляє багатство композиційних форм, якими користувався автор. На самостійне опрацювання роздаються підготовлені репродукції, які аналізуються до наступного заняття. Названий метод сприяє успішному оволодінню знань з композиції та формує композиційні уміння.

Дослідження методів формування композиційних умінь у художній педагогічній практиці дозволяє стверджувати, що у теорії композиції відомий багатючий їх комплекс. Проведене дослідження методів формування композиційних умінь (в історичному аналізі) дозволяє також побачити їх розвиток: від методів площинного рішення зображення, пропорційного членування фігур, ортогональної проекції до методів зображення

*Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції
«Дизайн-освіта: проблеми та перспективи, (присвячена міжнародному Дню дизайнера)»*

трьохвимірному об'єкта з використанням перспективи побудови (прямої і зворотної), світлотіні, методів закону рівноваги тощо. З розвитком теорії композиції стали приділяти серйозну увагу методикам розвитку художньої техніки. У систему методів формування композиційних умінь прийшли «пластичний» метод, метод «порушення пропорцій», «психоаналітичний» метод, метод макетування тощо.

Отже, вивчення методів навчання композиції в історичному аспекті дозволило виявити систему методів формування композиційних умінь та класифікувати їх на основі відповідних домінуючих ознак.

Виявлені та класифіковані методи формування композиційних умінь сприяли науковому обґрунтуванню та розробці системи композиційних вправ, використання якої при навчанні студентів художній композиції у ході подальшого експериментального дослідження дозволило переконатися у її педагогічній доцільності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алпатов М. В. *Композиция в живописи : Исторический очерк* / М. В. Алпатов. – М.-Л. : Искусство, 1940. – 123 с.
2. Арнхейм Р. *Искусство и визуальность восприятия* / Р. Арнхейм. – М. : Прогресс, 1974. – 392 с.
3. Молева Н. М. *Выдающиеся русские художники-педагоги: кн. для учителя* / Н. М. Молева. – М. : Просвещение, 1991. – 416 с.

*Оксана Мелешко
(Полтава, Україна)*

ДИЗАЙН-ОСВІТА У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ КВАЛІФІКОВАНИХ РОБІТНИКІВ У ГАЛУЗІ ЛЕГКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

У статті порушено проблему впровадження дизайн-освіти у підготовці майбутніх кваліфікованих робітників у легкій промисловості. Розкриваються тенденції розвитку дизайн-освіти у підготовці майбутніх кваліфікованих робітників.

*Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції
«Дизайн-освіта: проблеми та перспективи, (присвячена міжнародному Дню дизайнера)»*